

Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p.

Unică în felul ei – prin numărul mare de personalități, pe care le-a dat și care s-au implicat și remarcat în pregătirea și desfășurarea unor evenimente cruciale din evoluția românilor în a doua jumătate a epocii moderne – familia Hurmuzaki a fost apreciată chiar de către unii contemporani, ca I.G. Sbiera, George Barițiu, D.A. Sturza, Andrei Mureșanu. Au urmat apoi, fie în ajunul Marii Uniri, fie în perioada interbelică rememorări și contribuții mai substanțiale, articole, studii, documente publicate de T.V. Stefanelli, N. Bănescu, Teodor Balan – unul dintre cei mai riguroși exegeți –

Constantin Loghin, Minodora Duzinchievici, Sever Zotta, Nicolae Iorga, Romulus Cândea, Ion Nistor. După retragerea trupelor sovietice, de ocupație și după “dezghețul” provocat de Declarația din aprilie 1964, Hurmuzăkeștii revin în atenția unor istorici ca Aurelian Sacerdoțeanu, Ștefan S. Gorovei, Constantin Șerban; ei își găsesc locul cuvenit în sinteza *Din istoria Bucovinei* (Editura Academiei, 1993), aparținând semnatarului acestor rânduri și în lucrarea monografică a unui istoric sucevean, Petru Rușșindilar – *Hurmuzăkeștii în viața culturală și politică a Bucovinei* (Iași, 1995).

Că informațiile inedite din diverse arhive românești, locale și centrale sau din străinătate, referitoare la istoria acestei ilustre familii n-au fost nici pe departe epuizate, o probează noua lucrare *Familia Hurmuzaki*. Ea aduce o viziune nouă, mai amplă, mai completă, mai nuanțată, elucidând, clarificând, completând noi aspecte.

Autorul ei, **Ilie Luceac**, este, de această dată – fapt cu atât mai îmbucurător – un tânăr istoric din nordul Bucovinei. Născut în 1950 la Sinăuții de Jos, Regiunea Cernăuți, el s-a format și remarcat printr-o temeinică pregătire umanistă; absolvent al facultăților de filologie (1974) și istorie (1992) la Universitatea din Cernăuți, și-a pregătit și susținut doctoratul cu o temă, care formează tocmai subiectul actualei cărți, la academicianul Ștefan Ștefănescu, la Universitatea din București. În prezent este profesor doctor în științe istorice la Colegiul Pedagogic din cadrul Universității “Iuri Fedkovič” din capitala Bucovinei. Merită menționat și faptul, plin de o profundă semnificație, că Ilie Luceac, cernăuțeanul de astăzi și-a unit și clădit destinul familial, cu cel al unei alte românce, dintre cele mai inimoase și prestigioase, aflate în fruntea elitei românilor nord-bucoveneni, conf.univ.dr. Alexandrina Cernov, care lucrează la aceeași Universitate, conduce revista “Glasul Bucovinei” și este membră de onoare a Academiei Române.

Cartea lui Ilie Luceac se deschide cu un *Cuvânt înainte* al acad. Ștefan Ștefănescu, care îi recomandă lucrarea “ca model în studierea unei mari teme și cinstește numele autorului” (p. 7), pentru “investigațiile efectuate în fondurile Bibliotecii Academiei Române sau ale Arhivelor Naționale, în Arhiva Mureșenilor de la “Casa Mureșenilor” din Brașov, în Arhiva Octavia-Leca Morariu din Suceava sau la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale Iași și Neamț – Piatra Neamț (fondul Sturdza-Miclăușeni) sau, adăugăm noi, în Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți.

După o *Introducere* – în care își explică demersul întreprins – autorul își structurează lucrarea în următoarele capitole: I. *Cultura în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Tradiții și influențe europene*; II. *Hurmuzăkeștii – făuritori de cultură românească modernă în Bucovina*; III. *Contribuții cu privire la activitatea culturală a fraților Hurmuzaki*; IV. *Hurmuzăkeștii – dinastie culturală bucovineană de elită*. Se adaugă o *Încheiere*, *Bibliografia*, *Anexe* și *Indice de nume* – lucrarea fiind zămislită și clădită după toate exigențele istoriografiei științifice contemporane.

Fixând cadrul social-politic și istoric de după 1848 și până în ajunul prăbușirii imperiului în 1918, Ilie Luceac relevă elementele definitorii ale politicii habsburgice, fără care n-ar putea fi înțelese și evaluate corect nici succesele și limitele dezvoltării și afirmării culturii românești în Bucovina. Este vorba, mai ales, de “o politică de colonizare masivă a teritoriului provinciei”, de “invazia holopilor, populație iobagă, sărăcită din Galiția” susținută de Curtea din Viena “spre a dezbină și domina pe poloni în Galiția și pe români în Bucovina” (p. 29, 33, 35). Într-un atare context, Hurmuzăkeștii transformă Bucovina, la 1821 și 1848, în “Mecca Românilor”; inițiază și consolidează legăturile culturale și politice cu fruntașii românilor din Principate și din Transilvania; fondează, finanțează și difuzează gazeta “Bucovina” (1848-1850), care, scrie Ilie Luceac, “a pus bazele unei adevărate opere culturale și naționale, cu rezonanțe în conștiința românilor din toate teritoriile” (p. 51); susțin înființarea și înzestrarea Catedrei de Limba și Literatura Română de la Cernăuți; pledează “pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin” (p. 51); devin promotorii și slujitorii autonomiei provinciale, ai Reuniunii de lectură și Societății pentru Cultura și Literatura Română; se afirmă ca deputați și conducători ai Dietei Bucovinei și ai elitei românilor bucovineni.

Hurmuzăkeștii devin – mai ales după 1848, arată Ilie Luceac – animatorii și îndrumătorii întregii vieți cultural-naționale, domeniu pe care autorul îl evidențiază, analizând și apreciind legăturile culturale ale bucovinenilor, presa și societățile culturale, școala, teatrul, literatura, muzica, pictura.

Reanalizând – în capitolul II – locul și rolul Hurmuzăkeștilor în afirmarea și dezvoltarea culturii românești moderne, Ilie Luceac aduce noi precizări și completări la contribuțiile anterioare ale lui I.G. Sbiera, D.A. Sturdza, Sever Zotta, Teodor Balan, Corneliu Diaconovici: el redimensionează și nuanțează unicitatea și însemnătatea celor peste 6.000 de documente istorice, adunate din arhivele imperiale și europene și predate statului român de **Eudoxiu Hurmuzache** – prin intermediul fratelui său, **Gheorghe Hurmuzache** – și prin care s-au pus bazele acelei colecții monumentale de documente, care îi poartă numele, rămânând până astăzi, o adevărată coloană vertebrală, fără egal, între culegerile similare din toate timpurile; luminează și ierarhizează din noi unghiuri de vedere acele *Fragmente din istoria românilor*, “sinteză fragmentară, concepută și redactată în spiritul romantic al generației de la 1848”, zice Ilie Luceac, pe care, apreciază just “sinteza lui A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, n.n.) mult mai completă și scrisă în spiritul vremii, a făcut-o inutilizabilă” (p.139); întrește și mărește sfera preocupărilor și contribuțiilor istoriografice ale lui Eudoxiu Hurmuzachi, atrăgând atenția că “nu se cunosc până astăzi, n-au văzut lumina tiparului, ba nici nu se știe de existența celor 26 discursuri ale lui Eudoxiu Hurmuzachi, ținute în Dieta Bucovinei, începând cu 1 aprilie 1863, până la 30 decembrie 1873”, subliniind primul că “aceste discursuri sunt adevărate filipice” și “un model de abilitate politică și elocință istorică” – documente, pe care autorul le și publică în anexa lucrării.

În aceeași manieră, a aprofundării și completării unor aspecte tratate anterior, procedează Ilie Luceac și când se referă la **Gheorghe** și **Alecu** sau **Alexandru Hurmuzache** și ziarul “Bucovina” sau la activitatea lor ca “apărători ai limbii și tradițiilor culturale românești” (p. 162) sau “în problema Bisericii românești în cadrul Imperiului Habsburgic” – cu care prilej, de pildă, apreciază cu temei că “toată viața economică din mica provincie a imperiului austriac se afla în mâna unei instituții”, Biserica ortodoxă și că aceasta era și “singurul așezământ de îndrumare culturală și națională” lipsind până târziu, o intelectualitate laică puternică (p. 163).

Capacitatea autorului de-a investiga, elucida și completa aspecte abordate în lumina unor informații inedite și chiar de-a avansa și argumenta concluzii noi se vedește și atunci când Ilie Luceac se referă la **Constantin Hurmuzaki** – care din 1840 s-a stabilit în Moldova și s-a implicat, cu toată erudiția și energia sa în slujba emancipării și unificării Principatelor, ajungând, în 1857, deputat și secretar în Divanul ad-hoc al Moldovei, în 1859 și 1861 ministru al justiției, în 1868 președinte al Curții de Casație, fiind, după opinia lui Ion Nistor “cel mai mare talent politic, pe care Bucovina l-a dat Moldovei”; tot astfel, când se referă la **Alexandru Hurmuzaki** – cu rol important în editarea și difuzarea gazetei “Bucovina” (1848-1850), în înființarea Catedrei de Limba și Literatura Română și ocuparea ei de către Aron Pumnul, precum și în fondarea Bibliotecii Țării și înzestrarea acesteia cu cărți, afirmându-se, totodată, ca un precursor și susținător al noii orientări post-pășoptiste, în cadrul aceluia curent privitor la psihologia popoarelor, cu aplicații concrete pentru românii bucovineni, formulând pentru prima oară – relevă Ilie Luceac – un îndrăzneț “program în ceea ce privește reformarea școlii românești în condițiile legislației austriece”, program în care avansează postulatul potrivit căruia “cultura trebuie să anticipeze pasul politic al societății românești” (p. 235); Alecu Hurmuzache face și o ierarhizare prioritară a disciplinelor școlare – “geografia, împreună cu istoria și etnografia națională”, fiindcă “un popor, o națiune nu este fără istorie, sufletul ei trăiește prin și din istorie” (p. 236-237).

Sub titlul *Hurmuzăkeștii, dinastie culturală bucovineană de elită*, care formează ultimul capitol, autorul aduce în prim-planul analizei și evaluării pe principalii reprezentanți ai celei de-a doua generații a Hurmuzăkeștilor, generație implicată în pregătirea, înfăptuirea și desăvârșirea statului național unitar român; este vorba de omul politic **Doxuță Gh. Hurmuzaki**, unul dintre

delegații bucovineni, care-i prezintă regelui Ferdinand, la Iași, actul Unirii Bucovinei cu statul român; este vorba, totodată, de savantul **Constantin N. Hurmuzaki**, cunoscut și apreciat în țară și peste hotare, prin descoperirile și lucrările sale științifice în domeniul entomologiei.

Spre a fixa rolul acestei dinastii culturale “în posteritate”, Ilie Luceac se folosește de o mărturie a fraților Hurmuzaki din prima generație, către George Barițiu și anume în care ei își expun crezul că “numai prin **legalitate, cultură și perseverență** putem ajunge la ținta dorințelor nației, care a fost și totdeauna va fi **fericirea națiunii** (subl.n. M.I.).

Concluziile autorului? Ele sunt nuanțate și, uneori, sceptice: “un popor – scrie Ilie Luceac – divizat sub stăpâniri străine, compus din elemente eterogene, anarhizat, sărăcit, nu va da nicicând o mare cultură națională. Civilizația este strălucirea și luxul popoarelor bogate”. Românii bucovineni, conchide autorul, le-a lipsit “temelia materială” și idealul Hurmuzăkeștilor era dificil de realizat într-o Bucovină “mereu germanizată și slavizată” (p. 271). Hurmuzăkeștii din prima generație “proiectau și vedeau o unire a tuturor românilor sub sceptrul și oblăduirea împăratului de la Viena”, de aceea ei erau obligați “să fie buni austrieci” (p. 272). Contribuind, totuși, “la sporirea patrimoniului cultural al întregului neam românesc” consideră Ilie Luceac “Hurmuzăkeștii nu mai pot rămâne doar bucovineni. Ei aparțin întregului neam românesc” (p. 273).

În eventualitatea revizuirii și pregătirii, în viitor, a unei ediții în limbile ucraineană sau germană, ori a unei a doua ediții în românește a lucrării, ne permitem să-i sugerăm autorului unele corectări și completări. Concluzia din *Notă asupra ediției*, cum că, ori de câte ori discuta cu regretatul Vladimir Trebici despre “procesul de formare și consolidare a generațiilor de intelectuali români în Bucovina ajungea – el, autorul – “la concluzia că nucleul generator al tuturor începuturilor în domeniul afirmării conștiinței naționale la românii din Bucovina îl constituia familia Hurmuzaki” e integral falsă. S-a relevat și argumentat în numeroase studii, articole și sinteze că, chiar în etapa 1775-1847 s-a format și afirmat o elită a românilor bucovineni – aspect tratat și la prima Conferință Internațională a Centrelor de Studii “Bucovina” de la Augsburg, Rădăuți și Cernăuți (1998). Dovadă – activitatea lui Vasile Balș, Vasile Țântilă, Teodor Racoce, Isaia Băloșescu, editarea primelor calendare, în 1811, cu apariția permanentă din 1840, acel *Chrestomatic românesc* (1820), Societatea Culturală din Eparhia Bucovinei (1846), numeroase manuscrise, manuale didactice, dicționare multilingvistice etc.

Că lucrarea se vrea – așa cum se enunță în subtitlul ei – și “o istorie a culturii românești în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea” – este bine, dar realizarea este insuficientă pentru a îndeplini exigențele date chiar de autor, când analizează sfera noțiunii de cultură – “totalitatea valorilor materiale și spirituale” și “a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori”. Efectele colonizărilor și imigrărilor, care au creat în Bucovina un amalgam de 12 grupări etnice și 10 confesiuni, acceptarea după 1866 a celei de-a treia limbă maternă, ucraineana, alături de germană și română, iar în 1910 a 4 limbi oficiale, germana, româna, ucraineana și poloneza, concurența acerbă dintre naționalitățile din Bucovina, marginalizarea și chiar excluderea românilor de la conducerea treburilor economice, financiare, politice, administrative și juridice. menținerea românilor în covârșitoarea lor majoritate – de circa 89% - ca agricultori, numărul mare de analfabeți, mai ales în rândul locuitorilor din mediul rural, excluderea țăranilor din rândul deputaților Dietei, deposedarea proprietarilor români de terenuri agrosilvice în favoarea elementelor alogene colonizate sau imigrate, astfel încât, în 1914 existau peste 115.000 de familii țărănești în stare de proletari, iar marii proprietari autohtoni mai posedau doar 2,6% din domeniile agrosilvice ale ducatului – iată doar câteva consecințe ale politicii habsburgice.

Autorul apreciază eronat că “revoluția europeană de la 1848 pune pe plan local, în Bucovina, problema slavă sub diferitele ei aspecte și mai ales predominant ruteană” (p. 34). Nu! Revoluția europeană a avut fie un caracter social, fie unul național sau ambele s-au regăsit împreună,

iar în Bucovina problema slavă, adică “predominant ruteană” a fost adusă mai ales de la Lvov, odată cu constituirea Comitetului Național Ucrainean.

Este, de asemenea, inexactă concluzia că “legăturile culturale ale românilor din Imperiul Habsburgic cu frații din Principate încep să se reia abia după momentul 1848” și tot fără nici un suport real și argumentația lui Iorga “că legăturile culturale între românii din Principate și cei din Bucovina au fost întrerupte în primul rând deoarece au fost secularizate averile mănăstirești” (p. 38) – când, în realitate, astfel de legături încep chiar în primul deceniu de după 1774/1775, odată cu circulația cărților românești venite în Bucovina din diverse tiparnițe din Moldova, Muntenia, Transilvania, Buda și Viena, odată cu venirea unor cărturari transilvăneni, ca iluministul Ion Budai-Deleanu chemat de Vasile Balș sau Anton de Marki, la 1821, când au venit în Bucovina peste 150 de familii refugiate din Moldova, în frunte cu cărturarul Veniamin Costache, iar Doxachi Hurmuzaki se afla în corespondență cu fruntașii moldovenilor și transilvănenilor cu două-trei decenii înainte de 1848; în plus, cărturari bucovineni erau abonați la primele publicații transilvănene și moldovene.

Alte inadvertențe: Fondul Bisericesc nu a existat numai “până la 1918” (p. 164), ci până la 1948, când a fost naționalizat și desființat în condițiile regimului instaurat după 1944, sub ocupația bolșevică. Inexplicabilă e și fraza în care, vorbind despre “Bucovina deceniilor șase-șapte ale secolului al XIX-lea”, autorul susține că “societatea românească” (nu știm care, cea din Principatele Unite?) era “atunci într-o perioadă de decădere din punct de vedere moral și social” (p. 240), ceea ce nu este adevărat – iar singura explicație dată de Ilie Luceac “conform teoriilor psihologiei popoarelor” nu poate ține loc de argumentare logică, istorică.

Dincolo de aceste observații, care nu afectează valoarea cărții în ansamblul ei, avem convingerea că prin informațiile inedite pe care le aduce, prin viziunea amplă, complexă, nuanțată, prin stilul elevat, colorat, prin numeroasele aspecte abordate și elucidate, noua monografie închinată familiei Hurmuzaki – cuprinzând întreaga pleiadă de personalități din ambele generații – se va impune ca o lucrare de referință în actuala și viitoarea istoriografie referitoare la Bucovina.

Mihai Iacobescu